

FLUIDNI IDENTITET

FLUID IDENTITY

ABSTRACT The following article analyzes the concept of fluid identity as a form of postmodern identity politics. In the first part of the article, we analyze Derrida's concept of deconstruction of ontological identity status. In the second part of the article, we analyze the anatomy of identity instability through the transformation of the idea of social relation (relationship, relation, interaction, contact). In the third part of the article, we analyze the psychological results of the autocentric conception of identification.

Key words: Fluidity, identity, relationship, relation, interaction, contact.

APSTRAKT U članku koji slijedi analiziramo koncept fluidnog identiteta kao oblik postmoderne politike identiteta. U prvom dijelu članka analiziramo Deridin koncept dekonstrukcije ontološkog statusa identiteta. U drugom dijelu članka, analiziramo anatomiju identitetske nestabilnosti kroz transformaciju same ideje društvenog odnosa (odnos, relacija, interakcija, kontakt). U trećem dijelu članka analiziramo psihološke rezultante autocentrične koncepcije identifikacije.

Ključne reči: Fluidnost, identitet, odnos, relacija, interakcija, kontak.

„Nema društvenosti čiji temelj nije brisan prostor“
(Arsović, 2010: 82)

Uvodno razmatranje

„Nema društvenosti čiji temelj nije brisan prostor. Nema čovjeka ima ljudi. Namjera stvaranja volkloser Raum postala je temeljna operacija globalizovanja, operacija stvaranja svjetskog građanstva, to jeste, praznog identitetskog prostora u kojoj se svaka glupost može nastaniti“ (Arsović, 2010: 82). Umijeće labavljenja ontološkog statusa identiteta i izgradnje praznog identitetskog prostora pokazao je Derida u intervjuu pod naslovom „A certain 'madness' must watch over thinking“ (Derrida, 2001). Misleći incidentno i ekscesno, Derida pokazuje da je identitet neželjena pojava jer u krajnjoj liniji on ne predstavlja ništa drugo do retroaktivno pripisivanje značenja našem biološkom prisustvovanju. Moje biološko rođenje ili biološko rođenje mene, nije mjesto moga identiteta. Sam iskaz „ja sam rođen“ logički je nemoguć jer u trenutku moga rođenja, rođenja mene, u tom činu, moj ego nije postojao. Nije postojala moja svijest, moja samosvijest, moje samoiskustvo. Stoga je nemoguće da su mi činom biološkog rađanja kao svojevrsnog biološkog ispostavljanja u svijet, oni koji su

me rodili dali identitet jer taj identitet onda nije moj već njihov. Da li sam ja ono što započinje prije mene? U ovoj situaciji nema, ma koliko se trudili, ni najmanjeg argumenta koji bi mogao da pokaže suprotno. Ne samo da u činu moga biološkog ispostavljanja u svijet nije postojao moj ego već nije postojala bilo kakva predstava o meni. Ono što je moglo da postoji je samo puko očekivanje onih koji su me ispostavili u svijet u to šta ja treba da postanem ali opet to samo po sebi nije dovoljna osnova za bilo kakvo utemeljenje. Pa čak i da jeste, samo očekivanje kao takvo već pripada domenu onoga što tek treba da se desi. Otuda pokušaj svake identifikacije već pripada, zavisi ili je pak položen u domen budućnosti, u domen mogućeg. On tek treba da se desi. Stoga sama mogućnost identifikovanja kao takva već neopozivo pripada domenu mogućeg, nepostojećeg, budućeg. Ona pridolazi. Identitet je tek šansa. Moj identitet, identitet mene, tek treba ili može biti utjelovljen (inkorporiran, in corpore, pripisan mome tijelu). Ja zadobijam identitet tek kad on postane utjelovljen, tek onda kada određeno značenje bude pripisano mome biološkom prisustvu. Otuda biološko rođenje nije pravo rođenje (iako je prvo rođenje) jer ono nije mjesto identiteta. Pravo rođenje dolazi naknadno – pripisivanjem nekakvog značenja činu moga biološkog ispostavljanja, činjenici moga biološkog prisustva. Pripisivanje nekog značenja, neke predstave o meni – o tome šta jesam ili šta nisam. S toga, dakle, nužno i neizbježno, identitet kao retroaktivno osmišljavanje mog biološkog prisustva nije ništa drugo do narativ.

Anatomija nestabilnosti

Fuko je govorio o disciplinujućim društvima 19 vijeka. Manhajm je govorio o planiranim a Delez (Deleuze) o društvima kontrole 20 vijeka. Bauman je govorio o fluidnim društvima sa kraja 20 i početka 21 vijeka. Turen je govorio o programiranim društvima i kraju same ideje društva. Zajednička poveznica ove svojevrsne socijalne genealogije jeste prosto uviđanje da moderna slika svijeta zasnovana na ukidanju metafizičke dimenzije stvarnosti postepeno zapada u krizu ili još preciznije u vlastitu entropiju, jer se sam proces individualizacije na kojoj je izgrađena ideja građanina a otuda i sam koncept društva kao modernog oblika društvenosti, naposljetku razotkriva kao biopolitička praksa proizvodnje golog života. Moderna, otvorena slika svijeta je ukidanjem metafizičke dimenzije stvarnosti (na kojoj su antička i srednjovjekovna slika svijeta gradile svoju zatvorenost) ukinula samu mogućnost ontološkog utemeljenja identiteta – ideja ličnosti (zoe) koja ukazuje na naročit, povlašćen, egzistirajući, hipostazirajući, vertikalni način postojanja uspješno je redukovana na ideju identiteta odnosno pukog socio-biološkog prisustva (bios). Kada govori o ličnosti Aristotel (1988: 4–5) upotrebljava pojam ζῷον (πολιτικόν) koji iskazuje poseban, naročit, božanski način postojanja. U slici svijeta antičkih Grka *diferentia specifica* čovjeka, dakle ono što čovjek jeste odnosno nije, određivana je u samjeravanju čovjeka prema Bogovima a ne prema životinjama. Ovo potonje

tekovina je evolucionizma kao moderne metaparadigme koja nastaje nekih 2000 godina nakon Aristotela i unutar koje je, kao i unutar ostalih iz nje ishodećih modernih narativa, ideja čovjeka kao ontološke kategorije uspješno redukovana na ideju građanina kao političko-ekonomsku kategoriju. S tim u vezi Branka Arsić lucidno konstatuje: „Autonomni subjekt Moderne nije slobodan, on je idiot, on je lud. On je skandal koji utemeljuje epohu“ (Arsić, 1997).

Ovu socijalnu genealogiju naročito jasno pokazuje sama transformacija ideje društvenog odnosa. Odnos koji je po karakteru uvijek intersubjektivan Mi – odnos (odnos ličnosti) i koji u antičkoj slici svijeta pripada domenu praksisa, redukovana je na relaciju koja je po karakteru uvijek odnos između subjekta i objekta i koja u antičkoj slici svijeta pripada domenu teorije. Potom je relacija redukovana na interakciju koja je po karakteru uvijek odnos između objekata i koja u antičkoj slici svijeta pripada domenu pragme. Naposljetku je interakcija redukovana na kontakt koji kao izraz krajnje instrumentalizovane logike tehničkog odnošenja postaje osnovni oblik međuljudskog odnošenja u fluidnom društvu. Za razliku od odnosa koji pretpostavlja uzajamnu angažovanost (angažovanost kao rukopoloženost), kontakt je uvijek tehničkog karaktera, on pripada mreži kao matrici simultanih konekcija i diskonekcija koja izbacuje ostale vrste odnosa (Bauman, 2009: 14).

Za razliku od odnosa koji je uvijek zasnovan na logici susreta licem-u-lice (Levinas, 1998: 53), kontakt je uvijek pragmatika sopstva (Fuko, 2010: 12/13). Kontakt je uvijek zasnovan na logici tehničkog oposredovanja odnosa prema drugom, bilo putem tehničkog sredstva bilo putem tehničke konstitucije odnosa. U prvom slučaju, tehničko sredstvo se umeće u odnos i tako posreduje, filtrira i određuje komunikaciju, jer se učesnici u odnosu više ne odnose jedno prema drugom već svako ponaosob prema tehničkom sredstvu koje obezbjeđuje komunikaciju. U drugom slučaju, tehnička konstitucija odnosa podrazumjeva da je odnos oslobođen tehničkog sredstva zbog čega dolazi do fizičkog susreta učesnika u odnosu ali je logika tehničkog oposredovanja odnosa prisutna kroz društvene uloge u kojima se učesnici odnosa nalaze i iz kojih uspostavljaju odnos, čime je sama priroda odnosa već unaprijed određena logikom uloga odnosno autoritetom (bilo političkim ili ekonomskim) koji stoji iza tih uloga i koje su nužno inkorporirane u logiku same reprodukcije tog autoriteta.

Pragmatiku sopstva prema Fukou treba razumijevati kao tehnologiju proizvođenja instrumentalnog samoiskustva (instrumentalan odnos prema sebi i drugima). Implicirajući individualizam kao obavezujuću socijalnu normu, tehnička logika kontakta je zasnovana u moći simboličkog uključivanja i isključivanja drugih iz vlastitog životnog prostora u cilju očuvanja vlastite identitetske čistoće (Arsović, 2010). Kontakt kao dominantna logika ali i oblik komunikacije u fluidnom društvu ne dopušta uspostavljanje stabilnih odnosa jer ne dopušta odnosno uzrokuje gubitak temeljne sposobnosti povezivanja svakodnevnih aktivnosti i prijašnjih iskustava. Ovaj rascjep između prijašnjih iskustava na jednoj te trenutnih i budućih aktivnosti i očekivanja na drugoj strani uzrokovan je razvojem komunikacionih tehnologija koje su postajući osnovni agens socija-

lizacije dovele do izmjene same prirode iskustva. Iskustva savremenog čovjeka najvećim dijelom nisu iskustva ličnog susreta sa nekim objektom već su ona dominantno usvojene reprezentacije (predstave) nekog objekta – usvojeni narativi o nekom objektu tj. korpus informacija o nečemu. Pored izmjene same prirode onoga što nazivamo iskustvo, trenutne i buduće aktivnosti i očekivanja savremenog čovjeka formirane su na obrascu i suštinski nisu izraz lične volje ili slobode. Već u onoj socijalnoj konstelaciji koju prvo Majnhajm naziva planiranim društvom (Manhajm, 2009: 17), Delez društvima kontrole (Deleuze, 1990) a Turen programiranim društvima (Turen, 1980), postalo je sasvim izvjesno da su svi društveni procesi značajni za reprodukciju postojećeg sistema koordinirani, rukovođeni i planirani iz nekog formalnog ili neformalnog centra moći. Zahvaljujući poststrukturalističkoj revoluciji (Fuko, Derida, Sosir, Bart, Eko) koja je otkrila plauzibilnost odnosa pošiljaoca, primaoca, znaka, značenja i označenog, postali smo svjesni da onaj ko uspostavlja i kontroliše proces razumijevanja tj. proizvodnju simbola, pravila njihovog kombinovanja te značenja koja se pripisuju kako određenom poretku simbola tako i objektu na koji se ona nominalno odnose, kontroliše i ono što nam se uopšte može pojaviti kao objekt iskustva a time uzročno i našu motivaciju, naše odluke i naše aktivnosti za koje smatramo da su izraz naše slobodne volje. Uspostavljanje kontrole na nivou formiranja naše percepcije tokom procesa socijalizacije zapravo je uspostavljanje kontrole nad sistemom motivacije koji proizilazi iz određenog načina razumijevanja stvarnosti a potom i samih aktivnosti koje su rezultat određenog sistema motivacije (Đukić, 2014).

S obzirom da je proces socijalizacije (za razliku od procesa internalizacije) oduvijek imao za cilj izgradnju socijalno funkcionalne a ne zdrave ličnosti,¹ sam identitet shvaćen kao socijalno-diskurzivna konstrukcija nasuprot ličnosti kao ontološkom statusu (Šijaković, 2013: 64), zapravo nikada i nije bio ništa više no roba čiju je prirodu određivao autoritet (politički ili ekonomski). Socijalizacija kao proces brendiranja ideje čovječstva uvijek je transponovala opšta obilježja epohe na lični doživljaj sebe. Ideja čovječstva u Antici je brendirana filozofijom i mitologijom kao dominantnim logosom te epohe. Ideja čovječstva u Srednjem vijeku je brendirana religijom kao dominantnim logosom te epohe. Ideja čovječstva u Moderni je brendirana naukom a u Postmoderni tehnikom kao dominantnim logosima tih epoha. Otuda je ona (socijalizacija) kao i sam identitet kao njen rezultat oduvijek bila nužno zavisna od trenutnih potreba političkog ili ekonomskog tržišta zbog čega se i sastojala u izgradnji samo onih osobina ličnosti koje su neophodne za uspješno igranje uloga a time i reprodukciju postojeće konstelacije moći. Otuda, što je političko ili ekonomsko tržište nestabilnije, nestabilniji je i identitet.

¹ O razlici zdrave i socijalno funkcionalne ličnosti pogledati: Jerotej Vlahos, *Pravoslavna psihoterapija*, Art print, Novi Sad, 2007.

Završno razmatranje

U fluidnom društvu odsustvo stabilnog i trajnog identiteta postaje uslov i pretpostavka bilo kakve identifikacije uopšte. Odsustvo mogućnosti stabilne identifikacije, zbog svoje vlastite prirode, posjeduje negativno formativan karakter i kao takvo ono proizvodi prazninu kao središnje iskustvo oko koga se počinje strukturirati cjelokupna psihološka organizacija savremenog čovjeka. Tako proizvedena trajna nedovršenost vlastitog identiteta, na koju se u savremenim psihološkim i pedagoškim narativima afirmativno gleda, nagoni savremenog čovjeka na čitav niz bazično iracionalnih, neurotičnih i kompulzivnih aktivnosti a koje se nastoje, opet pedagoškim i psihološkim diskursima racionalizovati na različite načine. Sve intenzivnija aktivnost savremenog čovjeka predstavlja klasičnu kompenzaciju praznine na kojoj je izgrađeno naše vlastito samoiskustvo u kojoj upravo temeljni osjećaj ništavila, neispunjenosti i nezadovoljstva sobom i drugima stvara trajnu potrebu da se stalno „radi na sebi“ (na mijenjanju svog identiteta). Zapravo, suštinski pokazatelj zrele ličnosti u uslovima fluidne društvenosti jeste aktivno odbijanje da se „radi na sebi“ (mijenjanju svog identiteta), ne samo zato što ovo odbijanje psihološki posmatrano predstavlja zdravo (samoodbrambeno) ispoljavanje agresivnosti već zato što kao rezultat svjesne odluke ova negacija predstavlja dokaz dovoljnog nivoa slobode i samorefleksivnosti neophodnih za konstituisanje zrele (zdrave) ličnosti. A zdrava ličnost nije socijalno funkcionalna ličnost, već naprotiv. Zdrava ličnost u načelu je nužno socijalno – disfunkcionalna. Ovo postaje jasnije ukoliko u duhu pravoslavne psihoterapije zdrave ličnosti odredimo kao one ličnosti koje su tradicionalno predstavljene na ikonama a u duhu sekularne psihoterapije socijalno funkcionalne ličnosti odredimo kao one ličnosti koje u savremenom društvu predstavljaju političari i starlete.

Da bi prevazišao krajnju nestabilnost vlastitog identiteta kao socijalno konstruisanog samoiskustva (predstave o sebi zasnovane na igranju društvenih uloga) savremeni čovjek nastoji neurotično izgraditi, fiksirati i očuvati jednu trajnu predstavu o sebi. Zbog toga on nije sposoban da odnose, događaje i ličnosti doživljava u njihovom realnom kvalitetu već ih posmatra u funkciji očuvanja onog što smatra vlastitim sopstvom na taj način da ih dovodi u sklad sa njegovom trenutno važećom vizijom sebe. Njegovo sopstvo je simulakrum – ono je prvo odvojeno od metafizičke stvarnosti kao takve te potom zasnovano na autocentričnoj interpretaciji fizičke stvarnosti. Autocentrična interpretacija nekog odnosa, događaja i ličnosti u psihološkoj organizaciji savremenog čovjeka niti sadrži niti pak iskazuje u sebi realan kvalitet tog odnosa, događaja ili ličnosti koju interpretira već sadrži i izražava samo ona uvjerenja koja su nam neophodna da bi se obezbjedio privid stabilnosti i kontinuiteta naše predstave o sebi. Kakav je neki odnos koji uspostavljamo, kakav je neki događaj ili kakva je neka ličnost koju susrećemo – to savremeni čovjek nikada ne zna u realnom vremenu. Njegovo iskustvo nastaje kasnije kada ovi prvi utisci budu uhvaćeni i interpretirani u nekom raspoloživom narativu i tako naknadno retroaktivno

proizvedeni. U tom smislu iskustvo savremenog čovjeka nije samo autocentrično nego je uvijek i retroaktivno i zakašnjelo – ono se nužno nalazi položeno van horizonta realnog. U ovom zaštitnom mehanizmu autocentričnog, naknadnog i retroaktivnog obezbjeđivanja konzistentnosti vlastite predstave o sebi, svako iskustvo koje može da ugrozi trenutno vladajuću predstavu o sebi biva aktivno odbačeno ili prepravljeno. Na taj način je sama mogućnost prevazilaženja identitetske nestabilnosti zapravo direktno uključena u logiku njenog održanja jer se i sam pokušaj prevazilaženja (fluidnosti) identiteta zasniva u očuvanju vlastite autocentričnosti. Dakle ne samo da je trijumfujući individualizam Moderne kao socijalna norma postao pretpostavka (post)modernog identiteta nego je on zapravo pretpostavka, sadržaj i ishod same njegove negacije.

L i t e r a t u r a

- Aristotel. (1988). *Politika*. Zagreb: Globus.
- Arsić, B. (1997). *Razum i ludilo*. Beograd: Stubovi kulture.
- Arsović, Z. (2010). *Ono što nakon Haga ostaje*. Banja Luka: Art print.
- Bauman, Z. (2009). *Fluidna ljubav*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Deleuze, G. (1990). *Society of Control*, L'autre journal, Nr. I. (<https://www.nadir.org/nadir/archiv/netzkritik/societyofcontrol.html>)
- Derrida, J. (2001). A certain 'madness' must watch over thinking: Jacques Derrida's interview with François Ewald, In Gert Biesta & Denise Egéa-Kuehne (eds.), *Derrida & Education*. London: Routledge.
- Đukić, N. (2014). *Socijalna kontrola*. Banja Luka: Udruženje sociologa.
- Fuko, M. (2010). *Vladanje sobom i drugima*. Zagreb: Antibarbarus.
- Levinas, E. (1998). *Među nama*. Sremski Karlovci: IKZS.
- Manhajm, K. (2009). *Dijagnoza našeg vremena*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Šijaković, B. (2013). *Prisutnost transcedencije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Turen, A. (1980). *Postindustrijsko društvo*. Zagreb: Globus.
- Vlahos, J. (2007). *Pravoslavna psihoterapija*. Novi Sad: Art print.